

GÜNÜMÜZDE İMPARATORLUK'U VE ÇOKLUK'U OKUMAK

Fatih YAŞLI*

Giriş

Bir kitabı *günümüzde* okumakla kastedilen, söz konusu kitabın bugün için nasıl bir anlam ifade ettiği, yazarın ya da yazarların tezlerinin halen geçerlilik taşıyıp taşımadığı, öngörülerinin gerçekleşip gerçekleşmediği ve zamanın kitabı haklı çıkarıp çıkarmadığı üzerine yeniden düşünmektir. *Günümüzde* okunan kitaplar, görece olarak uzak/farklı bir tarihsel dönemde, o dönemin içerisinde yazılmışlardır ve günümüz o yazılış döneminden farklı olduğu için bu kitaplar üzerine yeniden düşünmemiz gerekmektedir. Peki yazılmasının üzerinden daha on yıl bile geçmemiş olan ve yayımlandığı dönemde “21. yüzyılın komünist manifestosu” da aralarında olmak üzere sayısız övgü almış, dile getirdiği tezlerin “post-modern zamanlar”ı anlamak için eşsiz bir anahtar olduğu iddia edilen, üstelik Marksist olma iddiasındaki bir metni, Michael Hardt ve Antonio Negri'nin *İmparatorluk*'unu¹ ve devamı niteliğindeki *Çokluk*'u² *günümüzde* okumak herhangi bir anlam ifade etmekte midir?

Eğer zaman, *İmparatorluk*'un ve *Çokluk*'un tezlerini böylesine hızlı bir şekilde yalanlayarak ironik bir durum yaratmamış olmasaydı, her iki kitabı da *günümüzde* okumak için henüz erken diyebilir ve bir beş-on yıl daha bekleyebilirdik, oysa böyle olmamış ve *İmparatorluk*'un yayımlandığı yıl, Dünya Ticaret Merkezi kulelerine giren uçaklarla birlikte kitabın tezleri de bir toz bulutu içerisinde yerle yeksan oluvermiştir. *İmparatorluk*'u sahiden de bir çağı kapatan kitap olarak değerlendirmek gerekir. Ama kitaba büyük hayranlık duyanların iddia ettiği anlamda, modern zamanları, ulus-devlet ve emperyalizm çağını bitirip, post-modern, post-emperyalist zamanları açan bir kitap anlamında değil. Bilakis, nüveleri 1970'lerdeki Fransız post-yapısalcılığında görülmeye başlanan, ancak 1990'ların başında reel sosyalizmin çöküşüyle birlikte egemenliğini ilan eden, entelektüel bir modanın sonu anlamında. Nedir bu entelektüel moda? Büyük anlatıların sonunu müjdeleyen Lyotard'dan tutun da ideolojilerin sonunu ilan eden Daniel Bell'e, “metnin dışında hiçbir gerçeklik yoktur” diyen Derrida'dan, tarihin sonunun geldiğini va'z eden Fukuyama'ya kadar içerisinde sayısız ismi barındıran ve “her şey bitti, gerçeklik zaten hiç yoktu” düsturuyla hareket eden post modernizmi kastediyorum. *İmparatorluk*'un ironisi ve trajedisi tam da bu olmuştur. İdeolojik cephaneliğini büyük ölçüde yukarıda sıraladığım isimlerin yazdıklarından tahkim eden Hardt ve Negri'nin *İmparatorluk*'u, “yeni zamanlar”a dair bir manifesto, bir tür “post-modern

prens” olma iddiasıyla yazılmışken, yazarlarının hiç de beklemedikleri bir şekilde, post-modernizmin sonunun gelişini simgeleyen kitap haline gelmiştir ve ironi yine iş başındadır: post-modernizmi felsefi bir ekol haline getirenler nasıl kendilerini solda tanımlayan düşünürler olmuşsa, ekolün son ve en yetkin kitabını yazmak da yine solcu düşünürlere nasip olmuştur.

İmparatorluk’u ve *Çokluk*’u günümüzde okumak tam da bu nedenle anlamlıdır. Kendimizi takvimlerin bağlayıcılığından kurtarıp, dünyanın 2000’li yıllarının 11 Eylül 2001’de başladığını söyleyecek olursak, yazarların “1991–1999 aralığında, yani Birinci Körfez Savaşı’yla Kosova müdahalesi arasında yazıldı” dedikleri kitabın argümanlarının 2000’li yıllar için hemen hiçbir anlam taşımadığını görebiliriz, -ki bu aynı zamanda Marksist analizin en güçlü olduğu alanlardan biri olan emperyalizm üzerine yeniden düşünme çabası anlamına da gelmektedir. *Çokluk*’a bakarken ise akılda tutulması gereken kitabın 11 Eylül-sonrası bir dünyada yazılmış olmasıdır.

Bu çalışmada, *İmparatorluk*’un ve *Çokluk*’un tezleri “emperyalizm” kavramını merkeze koyan bir bakış açısıyla incelenecek ve eleştirilecektir. İzlenen yöntem ise şu şekildedir: Çalışmanın birinci bölümünde *İmparatorluk*’a, önemli olduğuna ve konu bağlamında açılımlar sağladığına inanılan altı soru sorulmuş ve kitabın bu sorulara verdiği yanıtlar üzerinde durulmuştur. Devamında ise bu cevaplara ilişkin olarak kitapla polemige girilmiş ve kişisel itirazlar dile getirilmiştir. İkinci bölümde ise, yazarların *İmparatorluk*’un devamı olarak yazdıkları *Çokluk* üzerinden bir tartışma yürütülmüştür. Sonuç kısmı ise günümüz emperyalizmine dair genel bir değerlendirme niteliği taşımaktadır.

Post-Emperyalizmin Teorileştirilmesi Olarak *İmparatorluk*

***İmparatorluk*’a Altı Soru ve kitabın verdiği Altı Yanıt**

Soru 1: *İmparatorluk* nedir?

Yazarların “Türkçe Basıma Önsöz”de belirttikleri üzere imparatorluk, “çağdaş küresel düzenini adlandırmak için kullandıkları” kavramdır ve esas olarak “emperyalizm terimine karşı” bir anlam taşımaktadır; çünkü Hardt&Negri’ye göre emperyalizm, “artık küresel iktidar yapılarını anlamakta yeterli bir kavram” değildir (s.14).

Hardt&Negri’ye göre imparatorluğun ortaya çıkışı esas olarak dünya piyasasının kuruluşuyla doğrudan ilgilidir. “küresel piyasa ve küresel üretim çevrimleriyle birlikte bir

küresel düzen, yani yeni bir yönetim mantığı ve yapısı, kısacası yeni bir egemenlik biçimi ortaya” çıkmıştır (s.17). İmparatorluk ise, “bu küresel mübadeleyi etkinlikle düzenleyen politik özne, dünyayı yöneten egemen güçtür” (s.17). Dolayısıyla imparatorluk, dünya ekonomisinin ulaşmış olduğu herhangi bir evre değildir. Çünkü imparatorluk küresel mübadelenin kendisine içkin bir mekanizma olarak değil, “küresel mübadeleyi düzenleyen” makine olarak kavramsallaştırılmaktadır: “İmparatorluk, değişken komuta ağları yoluyla melez kimlikleri, esnek hiyerarşileri ve çoklu mübadeleyi idare ediyor” (s.19). Bu düzenleyici makine nosyonuna kitapta sayısız gönderme bulunduğunu söyleyebiliriz. Örneğin; İmparatorluk, “virtüeldir, marjinal olayı kontrol etmek üzere kurulmuş, tahakküm etmek ve gerektiğinde (robot üretiminin en ileri teknolojilerini kullanarak) sistemin aksaklıklarına müdahale etmek üzere örgütlenmiştir” (s.65).

İmparatorluk, “önsöz”de ekonomik bir evre olarak ele alınmamasına rağmen esas olarak, ekonomik bir evre olan emperyalizmle karşılaştırılarak, ona karşıt bir konuma yerleştirilerek ve onun kapsanarak aşılması olarak sunulmaktadır. İmparatorluk, “emperyalizmin aksine” bir şekilde “toprak temelli bir iktidar merkezi yaratmadığı gibi sabit sınırları ya da engelleri de tanımaz” (s.19). İmparatorluk, bütün dünyayı “kendi açık ve genişleyen hudutları içine katmakta olan merkezsiz ve topraksız bir yönetim aygıtıdır” (s.19). İmparatorluğun kapitalizmin herhangi bir evresi olmayıp, ona dışsal olan bir egemenlik aygıtı olduğu Hardt ve Negri’nin imparatorluğun askeri müdahaleleri üzerine söylediklerine bakıldığında daha net bir şekilde anlaşılabilir:

“emperyal orduların bütün müdahaleleri zaten varolan bir ya da birden çok tarafın ricasıyla olmuştur. İmparatorluk, kendi iradesiyle doğmuş değildir, aksine var olması *istenmiş* ve çatışmaları çözme kapasitesi temelinde kurulmuştur. İmparatorluk ancak mevcut çatışmaları çözmeyi amaçlayan uluslararası konsensüsler zincirine dahil olduğu zaman oluşur ve müdahaleleri meşru hale gelir” (s.39).

Bu müdahaleler ise, küresel mübadeleden “tüzel anlamda bağımsız toprak parçalarına” yapılan müdahaleler değil; zaten “iletişim ve üretim” aracılığıyla “birleştirilmiş bir dünyada yürütülen eylemlerdir.” Bu eylemler “içselleştirilmiş ve evrenselleştirilmiş” oldukları için imparatorluk aygıtının silahlı gücü bir nevi polislik vazifesini yürütmektedir (s.60). Yani, zaten küresel mübadelenin (dünya piyasasının) içinde olan; fakat üzerinde meydana gelen olaylar neticesinde bu mübadeleyi sekteye uğratabilecek toprak parçalarına müdahale edilmektedir. Öyle ki bu müdahalelerle birlikte gündeme gelen uluslararası mahkemeler bir süre sonra; “sadece yenilmişlere mahkûmiyet kararı veren bir organ olmaktan çıkıp, ahlaki

düzen içindeki ilişkileri, polis eylemlerini ve emperyal egemenliği meşrulaştırıcı mekanizmaları dayatan ve yaptırıma bağlayan yasal bir organ ya da organlar sistemi olma yönünde dönüşmek zorunda kalacaktır.” Yani imparatorluk, tek tek ulus-devletlerin egemenliğinin ötesine geçmiş olan bir askeri güce sahip olmakla yetinmeyecek ve uluslar-üstü bir yargı gücüne de sahip olacaktır (s.63).

Soru 2: İmparatorluğun kökenleri hangi tarihsel ve teorik bağlamlar içerisinde ortaya çıkmıştır?

Hardt&Negri, imparatorluğun kökenlerinin esas olarak ABD anayasası içerisinde bulunduğu inanırlar. ABD anayasası öyle bir anayasadır ki; “bütün çokluğu eyleme geçirerek ve onun kurucu kapasitesini örgütlü karşı-güçler ağı içinde, çeşitli ve eşitlenmiş işlevlerin akışı içinde, dinamik ve yayılan bir öz-düzenleme süreci içinde örgütleyerek, her türlü devresel çürüme eğilimine direnmek üzere” tasarlanmıştır (s.180). Dolayısıyla, ABD anayasası, daha baştan “kurucu babalar” tarafından çokluğun potansiyel gücünü daimi olarak bir akışkanlık içerisinde devindirerek, “çürüme”yi engellemek üzere hazırlanmıştır. Bu ise esas olarak bir “içkinlik” düzlemine dayanır ve tam da bu noktada Avrupa tarzı egemenlikten farklılık gösterir. Avrupa’nın “politik iktidarı aşkın bir âleme havale eden ve böylelikle iktidarın kaynaklarını halktan uzaklaştıran ve halka yabancılaştıran” modernlik anlayışına mukabil, ABD anayasası “tamamen toplumun içindeki bir iktidara gönderme yapar” (s.181). ABD anayasasını orijinal kılan “modern Avrupa egemenliğindeki aşkın niteliğin aksine iktidarın içkinliği fikrini ortaya atmasıdır” (s.181). Dolayısıyla, Hardt ve Negri’ye göre, içkin bir mekanizma olarak “imparatorluk” fikri ABD anayasasının kendisine içkin durumdadır ve bu tarz bir içkinlik anlayışı emperyalizmden farklı ve “demokratik” bir yayılmacılık anlayışına tekabül etmektedir: “iktidar ağı nosyonunda içkin olan bu demokratik yayılma eğilimi diğer, salt yayılmacı ve emperyalist yayılmacı biçimlerden ayrı görülmelidir. Temel fark, içkin egemenlik kavramının yayılmacılığının dışlayıcı değil, içleyici olmasıdır” (s.182).

Hardt ve Negri, imparatorluğun ancak “evrensel bir cumhuriyet, sınırsız ve içleyici bir iktidar ve karşı-iktidarlar ağı” olarak anlaşılabilirliğini söylerler; bunun ise “ne emperyalizmle ne de fetih, talan, soykırım, koloni kurma ve kölelik amaçlı devlet örgütleriyle bir ilgisi vardır” (s.183).

Soru 3: ABD'nin emperyal olmakla emperyalist olmak arasında yaşadığı ikircimli durumun tarihsel nedenleri nelerdir?

Yazarlar bu soru ile ilgili olarak, öncelikle istisnai bir durumdan, emperyal aygıtın işleyişine aykırı bir durumdan bahsederler. Buna göre, Kuzey Amerika toprakları üzerinde yaşayan yerli halklar, “kurucu eğilimin parçası olarak sınırların genişletilmesi hareketine”; yani imparatorluk projesine dâhil edilemeyecekleri için, imparatorluğun “demokratik ve içleyici” işleyişi tarafından kapsanmamışlar, aksine her türlü talana, zulme ve sömürüye maruz bırakılmışlardı; “onlar uzamı açmak ve yayılmayı mümkün kılmak için bu topraklardan sökülüp atılmak zorundaydı” (s.186). İkinci olarak ise, yine istisnai olan fakat bu sefer kısmi bir nitelik taşıyan bir durumdan bahseder Hardt ve Negri. Afro-Amerikalılar anayasaya dâhil edilirler, fakat tıpkı kadınlar gibi eşit olmayan bir biçimde:

“Güneyli kurucular, diyalektik, kendi üzerine düşünömlü ve “federalist” uğrağı içinde Anayasa'nın toplumsal işbölümüne ilişkin bu sapkın yorumuna izin verdiğini hatta bunu talep ettiğini göstermekte hiçbir sıkıntıya düşmüyordu. (...) beş kölenin oyu üç özgür insanın oyuna eşitti” (s.187).

Yazarlara göre, bu iki istisnai durumun dışında Amerikan tarzı yayılmacılığın, yani imparatorluk fikrine yaslanan yayılmacılığın önündeki esas engel doğal sınırlara varılmış olmasıydı. İmparatorluk projesi, “ne zaman sınırlara gelip dayansa, cumhuriyet Avrupa tarzı bir emperyalizme eğilim duymaya başlıyordu.” (s.188) Hardt ve Negri'ye göre, “uzamların kapanması, Amerikan kuruculuk ruhuna karşı ciddi bir kafa tutuş demektir ve bu kafa tutuşa ilkelere ihanet etmeksizin yanıt verilemezdi” (s.189). Dolayısıyla ABD, emperyal egemenlikten emperyalist egemenliğe geçişe, kendine ihanet etmeye mecbur bırakılmıştı. 1890'larda başlayan emperyalist egemenlik anlayışı, Hardt ve Negri'ye göre Vietnam Savaşı ile birlikte son bulur. “Vietnam savaşı emperyalist eğilimin son nefesi ve dolayısıyla yeni bir anayasal rejime geçiş noktası olarak görülebilir. Avrupa tarzı emperyalizmin yolu artık bir daha açılmayacak biçimde kapanmıştı; ve bundan sonra ABD hem geri dönmek hem de şanına yakışır bir emperyal yönetim için ileriye atılmak zorunda kalacaktı” (s.194). Bu ise, yazarlara göre, ABD kuruluş tarihindeki dördüncü aşamaya tekabül eden “emperyal proje”nin hayata geçirilmesi anlamına geliyordu.

Soru 4: Emperyal egemenlik içerisinde ABD'nin rolü nedir?

Hardt ve Negri'ye göre “çağdaş imparatorluk fikri ABD'nin içerisindeki küresel kuruluş projesinin küresel çapta yayılmasıyla doğmuştur” (s.197). Bu doğuşun somutlaştığı olay ise, 1.Körfez Savaşı'dır. Bu savaşın önemi, “ABD'nin, kendi ulusal saiklerinden hareketle değil;

küresel hak adına, uluslararası adaleti sağlayabilecek tek güç olarak tarih sahnesine çıkışından ileri gelir” (s.195). Bu sahneye çıkış ise yalnızca ABD’nin isteğiyle gerçekleşmiş değildir. “BM, uluslararası para örgütleri ve hatta insan hakları örgütleri ABD’den yeni bir dünya düzeninde merkezi rol üstlenmesini” istemektedir (s.196). “Haiti’den İran Körfezi’ne ve Somali’den Bosna’ya kadar yüzyıl sonundaki bölgesel çatışmalarda, ABD’nin askeri müdahalesi istenmiştir ve bu çağrılar sadece ABD’nin halk muhalefetine etkisiz hale getirmek için uydurduğu şeyler değildir; bunlar gerçek ve açıktır. ABD ordusu da, sanki gönülsüzmüş gibi, barış ve düzen adına bu çağrılara yanıt verecektir” (s.196). Bu gönülsüz yanıt veriş, Hardt ve Negri’ye göre “imparatorluğun temel karakter özelliklerinden biridir; yani İmparatorluk sürekli olarak kendisini varlık kazanmaya çağıran bir dünya bağlamında” yer almaktadır (s.196). “ABD barış polisidir; ama son anda, ulus-üstü barış örgütleri bir örgütlü eylem ve ortak bir yasal ve örgütsel girişim talep ettiğinde” (s.196). Dolayısıyla ABD, küresel mücadelenin işleyişini sekteye uğratabilecek iç çatışmalara müdahale etmesi için imparatorluk aygıtının başka unsurları tarafından göreve davet edilmekte ve o da bu davete icap etmektedir. Bu müdahalelerde ABD açısından temel itki, kendi ulusal çıkarları değil, emperyal mekanizmaya dayanan küresel hak nosyonudur: “Dünya polisi ABD emperyalist çıkarlarla değil, emperyal çıkarlarla hareket” etmektedir (s.195).

Soru 5: Emperyalizmden emperyal egemenliğe geçiş neden gereklidir?

Hardt ve Negri bu soruya yanıt verirken öncelikle Marksist literatür içerisinde önemli bir yer teşkil eden emperyalizm tartışmalarına odaklanırlar. Öncelikle, Marksizm açısından kapitalizm her zaman yayılcılık eğilimine sahip olan bir üretim tarzıdır. Bunun esas olarak iki nedeni olduğu söylenebilir: İlki kapitalizm içerisinde üretilmekte olan ürünlerin hiçbir zaman bütünüyle tüketilememesidir; aksi olsaydı kar diye bir olgu ve dolayısıyla kapitalizm olmazdı. İkinci olarak ise, sermayenin organik bileşimindeki artışla birlikte bütün tasarrufların yatırıma dönüştürülememesi ve neticesinde bir sermaye fazlasının ortaya çıkması söz konusudur. Her iki durum da sürekli bir dışarıyı ihtiyacını gündeme getirir. Ancak dışarıyı, dışarı olarak kaldığı sürece kapitalizm açısından bir anlam ifade etmez; dışarıyı içselleştirilmelidir de aynı zamanda. Bu ise yalnızca meta ve sermaye ihracını değil; kapitalist üretim ilişkilerinin ihracını da gerektirir. Ancak Hardt ve Negri’ye göre, “emperyalizm aslında sermayeye deli gömleği giydirir”; (s.248) yani, “belli bir noktada emperyalist pratikler tarafından yaratılmış sınırlar kapitalist gelişmeyi ve onun dünya piyasasının eksiksiz gerçekleşmesini engeller. Sermaye neticede emperyalizmi aşmak ve içerisi ile dışarıyı arasındaki engelleri parçalamak zorundadır” (s.248). Emperyalizm, “sermaye akışlarını

yönlendiren, kodlara ve yere bağlayan, belli akışları engelleyip diğerlerini kolaylaştıran, bir küresel hat çizme makinesidir” (s.342). Bundan farklı olarak, “dünya piyasası kodlanmamış ve yere bağlı olmayan pürüzsüz bir akış uzamı gerektirir” (s.342). Yazarlara göre, emperyalizmle kapitalizm arasında baştan beri bir çatışma söz konusudur: “emperyalizm sermayenin yeni topraklara sızması ve kapitalist üretim tarzını yayması için kanallar ve mekanizmalar sağlamakla birlikte, sermaye, emek ve malların serbest akışını etkili bir biçimde engelleyen çeşitli küresel uzamlar arasında katı sınırlar, kesin içerisi ve dışarısı nosyonları yaratmış ve bunları pekiştirmişti; ve böylelikle de dünya piyasasının tam gerçekleşmesini engelliyordu” (s.341). Dolayısıyla, dünya piyasasının gerçekleşmesi için, ya da kim bilir dünya piyasası gerçekleştiği için emperyalizm aşılmıştır; zaten “*eğer aşılmamış olsaydı, kapitalizmin ölümü olacaktı*” (s.342). Yani, artık bir dünya piyasası kurulduğu (ve böylelikle de artık bir dışarısı kalmadığı için) emperyalizmin işleme şansı yoktur. İmparatorluk bir dışarıya ihtiyaç duymaksızın kapitalizmin varlığını devam ettirebilmesini sağlayan dünya piyasasının kollanıp gözetilmesi ihtiyacı ile ilgilidir.

Soru 6: İmparatorluk içerisinde ulus-devletler nasıl bir yere sahiptir?

Hardt ve Negri’ye göre küreselleşme süreci ile birlikte ulus-devlet egemenliği giderek gerilemektedir. “Üretimin asli unsurları –para, teknoloji, insanlar ve metalar- ulusal sınırları giderek daha kolay” geçmektedir ve “ulus-devlet bu akışı düzenleme gücünü ve ekonomi üzerindeki otoritesini günden güne” yitirmektedir (s.18). Bugün yaşadığımız dönemde, “büyük ulus-aşırı korporasyonlar ulus-devlet otoritesi ve yasal çerçevesinin çok ötesine geçmiştir” (s.318). Yüzyıllardır süren diyalektik sona ermiş ve devlet yenilmiştir; “dünyayı artık büyük şirketler” yönetmektedir (s.318). Ayrıca, “tekil hükümetlerin birlik ve bütünlüğü dağılmış ve hepsi de giderek iktidarın ulus-aşırı düzlemde meşruluğuna gönderme yapan, bir dizi ayrı organa (geleneksel ayrı organlara ek olarak, bankalar, uluslararası planlama örgütleri vb.) yayılmıştır (s.320). Hatta Hardt ve Negri’ye göre, “küreselleşme ve İmparatorluğa bu geçiş döneminde, ulus-devletlerin gücündeki gerilemeye bakarak proleter enternasyonalizminin fiilen zafer ‘kazandığı’ bile söylenebilir belki...” (s.75) yani, kitabın başındaki epigrafta da vurgulandığı gibi, proleterlerin “uğruna savaştıkları şey yenilmelerine rağmen gerçekleşir” (s.75).

Ayrıca, modern egemenlikten farklı olarak, imparatorlukta, askeri kuvvet kullanımı ulus-devletler tarafından yerine getirilmemektedir. Yazarlar şöyle der: “şimdi bu işlevi İmparatorluk yerine getiriyor ama gördüğümüz gibi, artık bu gibi operasyonların haklılık

gerekçeleri bir daimi istisna durumuna dayanıyor ve operasyonlar polis operasyonları biçimini alıyor. Dolayısıyla; “emperyalist, emperyalistler arası ve anti-emperyalist savaşlar bitmiştir. Bu tarihin sonu barışın hükümranlığını getirmiştir. Daha doğrusu, küçük ve iç çatışmalar çağına girmekteyiz. Los Angeles ve Granada’dan Mogadishu ve Saraybosna’ya her emperyal savaş bir iç savaştır, bir polis eylemidir. Aslında iktidarın iç dış kolları arasındaki (orduyla polis, CIA’yle FBI arasındaki) görev bölüşümü giderek belirsizleşmektedir” (s.203–204).

Yanıtlara Yanıtlar: 5 İtiraz

1. İtiraz: İmparatorluk Kavramının Muğlaklığı

Yazarların “imparatorluk nedir” sorusuna verdikleri yanıtın temelini, imparatorluğun emperyalizmin aşıldığı bir uğrak olması oluşturmaktadır. Aynı zamanda imparatorluk emperyalizmden farklılığına vurgu yapılarak kavramsallaştırılmaktadır. Ancak burada temel bir sorun mevcuttur. Bu sorunun temelinde ise, Hardt ve Negri’nin, imparatorluğu tarihsel bir evre olarak ele alma ile bir egemenlik aygıtı olarak ele alma arasındaki ikircimli tavırları bulunmaktadır. Yazarlar, çoğu yerde, imparatorluğu kapitalizmin ulaşmış olduğu bir evre olarak görmemektedirler. Yani, Lenin’in emperyalizmi kapitalizmin en yüksek aşaması olarak kavramsallaştırılmasına mukabil; imparatorluk örneğin emperyalizmin bir üst aşaması ya da kapitalizmin herhangi bir aşaması değildir. Çünkü imparatorluk –her ne kadar yazarlara göre içkinlik dolayımıyla sağlanan bir egemenlik biçimi olsa da- ontolojik olarak dünya pazarına aşkın bir nitelik taşımaktadır. Yani, bir yanda bir “küresel mübadele” söz konusudur; diğer yanda ise “bu mübadeleyi etkinlikle düzenleyen etkin bir güç” olan bir makine olarak imparatorluk bulunmaktadır. Bu öyle bir makinedir ki, sistemin gelişmesi bizzat bu makinenin gelişmesi gibi görünmektedir. Hardt ve Negri’nin sözleriyle; “Küresel sistemin (ve her şeyden önce emperyal hakkın) gelişmesi, sistemik dengeyi sağlayacak olan her şeyin durmaksızın sözleşmeye tabi kılınmasını dayatan bir makinenin, sürekli olarak bir otorite yaratan bir makinenin gelişmesi gibi görünüyor. Bu makine sanki otoritenin işleyişini ve tüm toplumsal uzamdaki eylemleri *ön-belirliyor*” (s.38, italik bana ait). Dolayısıyla, illa ki emperyalizmi aşan bir evreyi anlatan bir kavram kullanılacaksa, bu imparatorluk olmamalıdır, yazarların terminolojisi içerisinde önemli bir yer teşkil eden “dünya piyasası” evresinden söz edilmesi çok daha tutarlı olacaktır. Aksi takdirde “imparatorluğun askeri müdahaleleri” sözü “imparatorluğun imparatorluğa askeri müdahaleleri” gibi bir anlama sahip olacaktır ki, bunun anlamsızlığı aşikârdır.

2. İtiraz: Emperyalizm İstisna Değil Kuraldır

Hardt ve Negri, imparatorluk fikrinin ABD'nin kuruluşunda içkin olan anayasal ilkelerin gezegen ölçeğinde işlerlik kazanması neticesinde hayata geçtiğini söylemektedirler. ABD yayılmacılığı, Avrupa emperyalizmden farklı bir nitelik taşımaktadır. Ancak sahiden de ABD, sadece ve sadece “kurucu babalar”ın yazdığı anayasaya bakılarak emperyal olarak nitelendirilebilir ve emperyalist nitelikli bütün eylem ve politikaları bir tür “sapkınlık” olarak değerlendirilebilir mi? Hardt ve Negri nihai olarak bu değerlendirmeyi kabul etseler de, yine de zaman zaman bundan pek emin olmadıklarını dile getirmek zorunda kalırlar. İlk olarak, yerlilere yapılanlar ile Avrupalı sömürgecilerin Latin Amerikalı yerli halklara yaptıkları arasında, zulüm ve katliam pratiği bağlamında, kesin olarak hiçbir fark yoktur. Dolayısıyla, yerliler emperyal projenin kapsayıcılığına değil, sömürgeciliğin en acımasız uygulamalarına maruz kalmışlardır. İkinci olarak, siyahların anayasaya dâhil edilmesi ile ilgili pratiklerden bahsedilmelidir. Hardt ve Negri, her üç beyaz oya karşılık beş zencinin oyuna gerek duyulmasından hareketle anayasaya eşitsiz dâhil oluştan söz ederler. Ancak mesele sadece bununla da sınırlı değildir. Köleliğin kaldırılması ve siyahların beyazlarla eşit haklara sahip bir statüye sahip olması durumunda bile ırk ayrımcılığının ABD topraklarında belki de başka hiçbir yerde olmadığı kadar etkin olduğu belirtilmelidir. Zaten Hardt ve Negri, bunun farkındadırlar ve şöyle derler: “siyahla beyaz, köleyle özgür kişi arasındaki muazzam iç engeller emperyal bütünleşme mekanizmasını sekteye uğrattıyor ve açık uzamlara ilişkin *ideolojik* iddiayı çarpıtıyordu” (s.187). Bu noktada, Hardt ve Negri'nin açık uzamlara ilişkin iddianın ideolojik olduğunu belirtmeleri, onların ABD yayılmacılığı ile ilgili düşüncelerindeki ikircimli yanı göstermesi bakımından önemlidir. Ancak Hardt ve Negri burada kalmaz ve daha ileri giderek şu cümleleri sarf ederler: “emperyal egemenliğin gelişmesinde *istisnalar* olarak sunmuş olduğumuz şeyler, belki de gerçek bir eğilim, ABD'nin Anayasa tarihi içinde bir alternatif olarak alınmalıdır. Başka bir ifadeyle, belki de bu emperyalist pratiklerin kökü ülkenin kuruluş zamanlarına, siyah köleliği ve yerli Amerikalılar karşısında yürütülen soykırım savaşına kadar izlenmelidir” (s.192). Dolayısıyla yazarlara göre, emperyalizmin aslında ABD kuruluş sürecine içkin olabileceği ihtimali mutlaka göz önünde tutulmalıdır. Yazarlar bunu yapmayı sürdürür ve şöyle derler: “Aslında, siyah emeğin aşırı sömürülmesi bize ABD tarihi boyunca etkili olan emperyalist eğilimin bir örneğini, içeriden bir örneğini verir” (s.192). Asıl vurucu cümle ise, bundan sonra gelmektedir: “ABD'nin Kuzey ve Güney Amerika'daki sayısız askeri müdahalesini basitçe Avrupa saldırısı karşısında bir savunma olarak nitelemek için insanın kendisini çok zorlaması gerekir. *Yanki politikası, anti-emperyalist kisveye bürünmüş güçlü bir emperyalizm geleneğidir*” (s.193, italik bana ait).

Hardt ve Negri'nin ABD yayılcılığı hakkında tüm bu söylediklerini okuduktan sonra bu yayılcılığın emperyal ve demokratik bir nitelik taşıdığından bahsetmek ve emperyalizmin ABD için istisnai bir durum olduğunu söylemek problemlidir. Belki de, tam tersi bir okumayla şu iddia edilebilir: Emperyal bir anlayışa dayanan yayılcılık, ABD için istisnai ve 1.Körfez Savaşı ile Kosova Savaşı aralığında vuku bulan ve kısmi niteliği haiz, arızı bir durum teşkil etmektedir, kural olan ise emperyalizmdir. Bu iddia daha mantıklı görünmektedir. Çünkü ABD'nin askeri müdahaleler tarihine bakıldığında, esas olarak Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve reel sosyalist bloğun çöküşüyle ortaya çıkan özel duruma bağlı olarak, yalnızca Irak, Bosna ve Kosova savaşlarının *kısmen de olsa* emperyal, yani bir küresel hak nosyonu etrafında meşrulaştırılan bir nitelik taşıdığı görülmektedir; başka bir ifadeyle bu savaşlar hegemonik güç ABD'nin kendi *ulusal* çıkarları ile küresel kapitalizmin çıkarlarını birbirine eklemekte başarılı olduğu savaşlardır. Onun dışındaki bütün savaşlar ise saf birer emperyalist itkiye sahiptir.

3. İtiraz: Emperyalist Projenin Merkezinde ABD bulunmaktadır.

Bu itiraz, yazarların emperyal egemenlik içerisinde ABD'nin yeri ile ilgili olarak söylediklerine ilişkindir. Yazarlar, emperyal projenin fikri kökenlerini ABD anayasasında görmekte, emperyalizmin bitişini bizzat ABD'nin yaşamış olduğu bir deneyimden, yani Vietnam mağlubiyetinden çıkarsamaktadırlar. Dolayısıyla, yazarlara göre ABD'nin imparatorluk içerisinde ayrıcalıklı bir yeri vardır. Hatta imparatorluğun monarşi, aristokrasi ve demokrasinin bir arada bulunduğu polybiusçu karma anayasasının üç uğrağına tekabül eden üç şehir ABD sınırları içerisinde yer almaktadır. Monarşiyi temsil eden bomba Washington'dur, aristokrasiyi temsil eden para New York'tur ve demokrasiyi temsil eden iletişim Los Angeles'tır (s.354). Ancak, Hardt ve Negri teorik düzlemde imparatorluğu toprak esasına dayanmayan ve merkezsiz bir yapı olarak tasarladıkları için bu üç kentin imparatorluğun merkezlerini oluşturmadığını iddia ederler ve “postmodern-imparatorluğumuzun Roma'sı yoktur” derler (s.328). Yazarlara göre, ABD bir emperyalizm projesinin merkezini oluşturmamaktadır ve aslında günümüzde hiçbir ulus-devletin bunu yapacak gücü yoktur. Buna rağmen, kitabın başka bir bölümünde Hardt ve Negri, bir küresel kuruluş piramidinden bahseder ve “piramidin daralan tepe noktasında, küresel zor kullanma tekeli elinde tutan bir süper güç vardır” (s.321) derler. Ancak bu güç, “tek başına hareket edebilecekken BM şemsiyesi altında diğerleriyle ortaklaşa hareket etmeyi tercih eden bir süper-güçtür” (s.321). Dolayısıyla ABD, yedeğine aldığı ordularla birlikte, tek başına imparatorluk makinesinin savaş departmanını oluşturmuş olmaktadır. Ancak ABD ordusu

esas olarak küresel hak nosyonu adına hareket eden bir polis gücü statüsündedir. Bu noktada başka bir itiraz ise, başını ABD'nin çektiği askeri müdahaleler ile ilgilidir. Yazarlar bu müdahaleleri bir polis eylemi olarak gördükleri ve ABD'yi de imparatorluğun barış polisi olarak değerlendirdikleri için, müdahalelerin gerisindeki reel-politik olguları, yani *polisliye durumun ortaya çıkışında polisin bizzat oynadığı etkin rolü* ve ABD'nin ulusal çıkarlarını ancak küresel çıkarlarmış gibi gösterdiğinde başarılı bir hegemonik güç olabileceği gerçeğini göz ardı etmektedirler. Daha açık konuşmak gerekirse, örneğin 1.Körfez Savaşı öncesinde Irak'ın, "Kuveyt'ten koşulsuz çekilme" önerisi de dahil, bütün diplomatik girişimlerinin ABD tarafından savaşı kaçınılmaz kılmak için reddedildiği ya da Kuveyt işgali öncesinde Iraklı bazı temsilcilerin olası bir işgal hakkında fikrini sorduğu ABD büyükelçisinin "bu bizim meselemiz değil" minvalindeki açıklamaları göz ardı edilmektedir. Aynı şekilde ABD'nin ulusal çıkarları ile küresel kapitalizmin çıkarları arasında bir dikomoti ilişkisi koymak da hatalıdır. ABD'nin askeri müdahaleleri aynı anda hem ABD ulusal çıkarlarına hem de küresel kapitalizmin çıkarına uygun olabilir; ki zaten müdahaleler bu ikisi örtüştüğü anda pratiğe geçmektedir

4. İtiraz: Emperyalizm Teorisinin Yetersizliği

Hardt ve Negri'ye göre emperyalizmden imparatorluğa geçişin esas nedeni, bu geçişin gerçekleşmemesi halinde kapitalizmin öleceğinin anlaşılmasıdır. Bunun nedeni ise artık "anayurttaki" ya da "merkez"deki çelişkilerin aktarılacağı bir dışarısının kalmamış olmasıdır. Yazarlara göre, emperyalizm esas olarak bir dışarı yaratma meselesidir ve emperyal egemenlik artık dışarısının olmaması meselesine çözüm getirmek için ortaya çıkmıştır. Ancak bu noktada, Hardt ve Negri'nin emperyalizm tanımlamasına bir eleştiri getirmek gerekir. Çünkü emperyalizm basitçe bir dışarısı yaratma meselesi değildir; zaten onu klasik sömürgecilikten ayıran nokta tam da budur. Emperyalizm için esas mesele dışarının içselleştirilmesi meselesidir. Bu, açıkça Badiou'nun küme teorisindeki "içleyerek dışlama" kategorisine tekabül eder. Emperyalist sömürüye maruz kalan ülkeye yalnızca sermaye ihraç edilmez; aynı zamanda kapitalist üretim ilişkileri de ihraç edilir. O ülkelerin burjuvazileriyle ilişkiler kurulur, ticaret anlaşmaları yapılır. Günümüz emperyalizminin bir biçimi olarak, yapısal uyum programları ve istikrar tedbirleri aracılığı ile söz konusu ülkelerin kamusal kaynakları özelleştirmeye tabi tutulur. Bu ülkelere sermaye-yoğun değil emek-yoğun sanayide uzmanlaşmaları telkininde bulunulur, sosyal devlete ilişkin bütün kazanılmış hakların tedricen tasfiye edilerek bunların piyasa mekanizmasına tabi kılınmaları amaçlanır, bu ülkelere serbest ticaret kurallarına uymaları istenir vs. Dolayısıyla bu ülkeler küresel ekonomiye dâhil

edilme anlamında içlenirler ancak bölüşümden aldıkları pay anlamında da dışlanırlar. İçleyerek dışlama ile kastettiğimiz tam da budur. Yazarlar, “dışarısını içselleştirmek” (s.239) başlıklı bölümde yeni alanların kapitalist üretim ilişkileri ağına dâhil edilişlerinden bahsederler. Ancak, dışarının içselleştirilişini basitçe bir toprak parçasının pazara dâhil edilişi olarak aldıkları ve dolayısıyla da emperyalizmin işleyişini yatay bir genişleme mantığına dayandırdıkları için, dâhil olma süreci gerçekleştiği andan itibaren dışarısının “artık sermayenin artık-değerini gerçekleştirme için zorunlu dışarısı” olamayacağını söylerler; hal böyle olunca da, bugün sermaye ilişkisinin sızmadığı hiçbir toprak parçası kalmamış olması olgusundan hareketle “artık dışarısı yoktur” demeleri mümkün hale gelir. Ancak mesele sadece yatay bir genişleme meselesi değildir, mesele sömürü ilişkilerinin dikey yayılımı, yani daha da derinleştirilmesinin sağlanması meselesidir. Aynı zamanda yalnızca sömürü ilişkileri düzeyinde değil, örneğin ekolojik tahribat bağlamında da hala bir dışarısının olduğu söylenebilir. Üstelik dışarının içselleştirilmesi mekanizması, sürekli yeni dışarılar ve dışarıdakiler yaratarak, bugün eskisinden daha iyi işlemektedir. Ülkeler, örneğin Irak’ta olduğu gibi, eğer bir savaş aracılığı ile işgal edilip yeniden-pazarlaştırılmıyorsa, var olan pazar ilişkilerinin daha da derinleştirilmesi aracılığı ile sömürü ilişkilerine tabi kılınmaktadırlar. Dolayısıyla toprak temelinde olmasa bile –çünkü silah zoruyla ele geçirilebilecek topraklar güç dengeleri nedeni ile son derece azalmıştır ve Irak açıkça bunun çok da kolay olmadığını göstermektedir.- var olan sömürü ve tahakküm ilişkilerinin derinleştirilmesi anlamında hala bir dışarısı mevcuttur. Hatta bugün bu dışarısı esas olarak içerinin tam kalbinde yer almaktadır. Gelişmiş kapitalist ülkelerin emekçi sınıfları bugün hiç olmadıkları kadar “dışarı” konumundadırlar. Kaldı ki, bir an için Hardt ve Negri’nin iddia ettikleri üzere dünya piyasası ile emperyalizm arasında özsel bir çelişki olduğunu düşünsek bile, bu yine de emperyalist politikaların sürdürülemeyeceği anlamına gelmez; çünkü bir ideal tip olarak kavramsallaştırılan kapitalizm ile uygulamadaki kapitalizm arasında da özsel olarak bir sürü çelişki vardır. Örneğin, Hardt ve Negri’nin “kölelik, serflik ve emeğin baskıcı örgütlenmesinin büründüğü bütün öteki biçimler kapitalist gelişme süreçlerine içsel unsurlardır. Bu süreçte kölelik ve ücretli emek kapitalist gelişmenin eşgüdümlü adımlarına uygun dans partnerleri olarak sarmaş dolaş olmuştur.” (s.142) şeklindeki çarpıcı tasvirlerinde de dile getirildiği üzere, esas olarak “özgür emek” kategorisine ve “sözleşme”ye dayanan bir üretim tarzı olan kapitalizm çeşitli dönemlerde, köle emeğini kullanmaktan imtina etmemiştir; dolayısıyla, emperyalizm de bu şekilde anlaşılmalı ve kapitalizmle mutlak bir zıtlık ilişkisi içerisinde tasvir edilmemelidir.

5. İtiraz: Ulus-Devlet Aşılabilmiş Bir Örgütlenme Biçimi Değildir

İmparatorluk'ta, her ne kadar ulus-devletlerin kesin olarak ortadan kalkmış olduğuna ilişkin bir ifade bulunmasa da, ulus-devletlerin egemenliğinin geriliyor oluşu kesin bir veri olarak kabul edilir. Üretimin ve mübadelenin asli unsurlarının ulusal sınırları giderek daha kolay geçtiği bu çağda, “en baskıcı ulus-devletler bile artık, bırakın dışarıyı kendi sınırları içinde bile en üst ve egemen otoriteler olarak düşünülmemelidir” (s.18). Günümüzde “büyük ulus-aşırı korporasyonlar ulus-devlet otoritesi ve yasal çerçevesinin çok ötesine geçmiştir” (s.318). Devlet yenilmiştir ve dünyayı artık büyük şirketler yönetmektedir. Ayrıca “tekil hükümetlerin birlik ve bütünlüğü dağılmış ve hepsi de giderek iktidarın ulus-aşırı düzlemde meşruluğuna gönderme yapan, bir dizi ayrı organa (geleneksel ayrı organlara ek olarak, bankalar, uluslararası planlama örgütleri vb.) yayılmıştır” (s.320). Hardt ve Negri, tüm bu söylediklerinin ardından, tıpkı Amerikan emperyalizmi meselesinde olduğu gibi mütereddit bir durumda olduklarını ortaya koyan şu cümleleri sarf ederler: “ulus-aşırı korporasyonların ulus-devletlerin kurumsal komuta sistemi üzerinde ve ötesinde yükselişini kabul etmek bizi şöyle bir düşünceye sevk etmemelidir: genelde kurucu mekanizmalar çökmüştür; ulus-devletlerden görece bağımsız ulus-üstü korporasyonlar serbest rekabet ve kendilerini yönetme eğilimine girmiştir. Bu doğru değildir. Sadece kuruculuk işlevleri başka bir düzeye taşınmıştır” (s.320). Dolayısıyla yazarlar, kitabın başında “ulus-devletlerin egemenliğinin gerilemesi ve giderek ekonomik ve kültürel mübadeleleri düzenlemekten aciz hale gelmesini”ni ortaya çıkmakta olan imparatorluğun ilk belirtileri arasında saymalarına rağmen, ulus-aşırı korporasyonların ulus-devletlerden tamamen bağımsız bir şekilde kendi kendilerini yönetme kapasitesine sahip olmadıklarını söylemektedirler. Bu da bizi aslında kitapla ilgili başka bir soruna götürmektedir. İmparatorluk, kitabın kimi yerlerinde kurulmuş olan bir iktidardır, yani bir imparatorluk çağında yaşamaktayızdır; kimi yerlerde ise kuruluş süreci devam etmektedir ve birçok gelişme kuruluş sürecinin devam ettiğini göstermektedir.

İmparatorluk kavramı, kitabın çeşitli bölümlerinde tek bir iktidar mantığı olarak somutlaştırılsa ve böylece dünya piyasası içerisinde bir eşitsiz ve bileşik gelişme fikri, dolayısıyla farklı güçler arasındaki bir mücadele reddedilse de, “küresel kuruluş piramidi” başlıklı kısım açıkça bir hiyerarşik dizilime işaret eder. Hardt ve Negri, üç katmandan oluşan küresel kuruluş piramidinin tepedeki en dar noktasına “küresel zor kullanma tekeli elinde tutan bir süper-güç” (s.321) olan ABD’yi yerleştirirler. Bu ilk katman içerisinde yer alan ikinci düzlemde ise “belli başlı küresel para araçlarını kontrol eden ve böylelikle uluslararası mübadeleleri düzenleme yetisine sahip bir grup ulus-devlet bulunur” (s.321). Bu ulus-

devletler ise, G-7 veya Davos gibi organlar aracılığıyla birbirine bağlanmıştır. Bu ilk katmanın hemen altındaki katman ise “ulus-aşırı korporasyonların dünya çapında yaydığı ağlardan; sermaye akışı, teknoloji akışı, nüfus akışı vb. ağlardan oluşur” (s.321). Bu katman içerisinde olan ve “sıklıkla ulus-aşırı korporasyonların iktidarına bağımlı bir düzlemde ise, artık öz olarak yerel, toprak temelli örgütlenmelerden oluşmuş genel egemen ulus-devletler dizgesi yer alır” (s.321). Piramidin en geniş katmanı ise, “küresel güç düzeninde halkların çıkarlarını temsil eden gruplardan oluşur” (s.322). Bu tarz piramitsel bir yapı, dünyanın bugünkü haline ilişkin yapılacak bir analiz bağlamında, mübadelelere ve çevrimlere dışsal olan tek bir iktidar aygıtı fikrine mukabil daha avantajlı bir konumdadır. Çünkü, şirket-devlet ilişkisinde, basitçe şirketler tarafından teslim alınmış bir devlet kavramsallaştırması yerine, açıkça küresel güç ilişkileri düzlemindeki hiyerarşik yapıya göndermede bulunmaktadır. En tepede bir devlet, yani Amerika Birleşik Devletleri, tek başına bulunmakta ve hemen onun altında yine az sayıda devlet yer almakta, bunlar ise beraberce hem ekonomik hem de askeri komuta mekanizmasını oluşturmaktadır. Hemen onların altında ise ulus-aşırı korporasyonlar yer almaktadır ve bunların hükmü esas olarak kendi altlarında yer alan ve sayıca bir hayli fazla olan ulus-devletlere geçmektedir. Bu piramitte eksik olan ise ikinci katmana yani ulus-aşırı korporasyonların ve ulus-devletlerin bulunduğu katmana yerleştirebileceğimiz ve birinci katmandaki devletlerle bu katmandaki devletlerarasında bir dolayım mekanizması işlevi gören IMF; Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü vb. kapitalizmin küresel ölçekteki bürokratik düzenleyicisi kurumlardır. Bir diğer eksiklik ise ABD ve G-7’ler dışındaki bütün ülkelerin homojen bir şekilde, çokuluslu şirketlerin altındaki düzleme dahil edilmeleridir. Bu ise, tek tek ulus-devlet iktidarlarının gücünün hafifsenmesi anlamına gelir ki, bu, o ülkelerin “görelî özerk”liklerini, yani dünya siyaseti içerisinde oynayabilecekleri rolü, daha baştan kabul etmemeyi getirir. Ancak, birçok örnek, ulus-devletlerle şirketler arasındaki ilişkiler bağlamında, meselenin bu kadar basit olmadığını ve daha karmaşık bir ilişki bütününden söz edilmesi gerektiğini ve belirlenim ilişkisinin diyalektik bir niteliği haiz olduğunu göstermektedir.

İmparatorluk’a Karşı Çokluk

İmparatorluk’un yayınlanışının ardından yapılan tartışmalarda, Hardt ve Negri’ye yöneltilen eleştirilerden biri de, imparatorluk çağının gerçek devrimci öznesi olduğunu iddia ettikleri Spinoza’dan mülhem çokluk kavramının kitap boyunca net bir tanımının verilmeyişi ve kavramın muğlâk niteliği ile ilgiliydi. Hardt ve Negri, bu eleştirilere yanıt vereceği ve çokluğun sarıh bir tarifinin yapılacağı beklenen, *İmparatorluk*’un devamı niteliğinde bir kitap

üzerinde çalıştıklarını kendileri ile yapılan röportajlarda belirtmişlerdi. Bu çalışma “*Çokluk, İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*” ismiyle 2004 yılında yayınlandı. Ancak, kitap büyük ölçüde bir hayal kırıklığı niteliğindedir. Çünkü, Hardt ve Negri, bu kitapta çokluk kavramı üzerinde *İmparatorluk*’a nazaran daha ayrıntılı bir şekilde duruyorlarsa da, kitabın temel problematiği bambaşka idi.

Hardt ve Negri, nasıl ki *İmparatorluk*’a yazdıkları önsözde “Bu kitap Körfez Savaşı’nın hemen ardından yazılmaya başlandı ve Kosova’daki savaş bitmeden önce bitirildi. Dolayısıyla okur argümanı İmparatorluğun kuruluşundaki iki belirgin olayın orta noktasına yerleştirmelidir” diyerek zımnen de olsa, Soğuk Savaş ertesindeki müphem ve kaotik insanlık durumunun etkisi altında kaldıklarını ve *İmparatorluk*’ta dile getirilen tezlerin 1991-2001 aralığındaki bu “alacakaranlık yılları”na ilişkin fenomenlerden beslendiğini kabul ediyorlarsa, *Çokluk*’un önsözünde de “bu kitap asıl olarak 11 Eylül 2001 ile 2003 Irak savaşı arasında, savaş bulutları altında yazıldı” diyerek kitabın bir 11 Eylül-sonrası çalışma olarak okunması gerektiğini belirtiyorlardı. *Çokluk*’u *İmparatorluk*’un devamı niteliğindeki bir kitap olarak okurken, yazarların da belirtme ihtiyacını hissettikleri bu dönemselleştirmenin akılda tutulmasının gerekli olduğunu düşünüyorum. Çünkü *İmparatorluk*, kapitalizmin ve emperyalizmin tarihindeki 10 yıllık (ve bugün geçici olduğu daha iyi anlaşılabilir) bir iyimserliğin, zafer sarhoşluğu halet-i ruhiyesinin tam ortasından yazılmış bir kitapken, *Çokluk* 11 Eylül sonrasının tedirgin atmosferinin, savaş hayaletinin tüm dehşetiyle geri dönüşünün ve emperyalizmin en ilkel, yani kolonyal biçimiyle tekrar vücut buluşunun şaşkınlığı içerisinde yazılmış bir kitaptı ve tam da bu niteliğiyle, *İmparatorluk*’un, “iyimser metafiziğine” mukabil, -bir imparatorluğun mevcudiyetinin kabulü tezinden vazgeçilmemiş olmakla birlikte, ayaklarını yere daha sağlam basan, daha gerçekçi bir kitaptı. Bu bölümde *Çokluk*’u, tıpkı *İmparatorluk*’ta olduğu gibi, tek tek bütün tezleri üzerinden değil, “imparatorluk mu emperyalizm mi” sorusuna ve yeni dünya düzeninin niteliğine odaklanarak okumaya çalışacağım.

İki İstisna

Çokluk’un hemen başında yazarlar, içerisinde bulunduğumuz dünya halini betimlemek için “küresel iç savaş” terimini kullanırlar. Buna göre, Dünya ölçeğinde sürüp gitmekte olan çatışmaları, “savaş değil *iç savaş* örnekleri olarak anlamak en doğrusu” olacaktır. Çünkü, “uluslararası hukuk tarafından geleneksel olarak kavrandığı biçimiyle savaş, egemen siyasal

birimler arasındaki silahlı çatışmayken, iç savaş *tek bir egemen birime ait toprak parçasında*, egemen olan ve olmayan savaşçılar arasındaki silahlı çatışmadır”(s.20).

Savaşa ilişkin böylesi bir kavramsallaştırmanın kitabın hemen başında yapılmış olması, Hardt ve Negri'nin *İmparatorluk*'taki tezlerini savunmaya devam ettiklerini gösterir. Buna göre, eğer artık söz konusu olan küresel ölçekte hüküm süren bir egemenlik aygıtı ise, dünyada vuku bulan bütün savaşlar da birer iç savaş niteliğinde olacaktır. Bu ise, “bunların herhangi birinin tüm imparatorluğu seferber ettiği anlamına değil, -ki söz konusu çatışmaların her biri yerel ve özgürdür-, bunların küresel emperyal sistem içinde var olduğu, koşullarının onun tarafından belirlendiği ve aynı zamanda sistemi etkilediği anlamına gelir” (s.20). Bu satırlar, kapitalist entegrasyonun böylesine derinleştiği günümüz dünyasında hiçbir yerel gelişmenin küresel bağlamından kopararak anlaşılamayacağını işaret etmesi bakımından anlamlıdır. Lakin yazarlar burada basitçe buna işaret etmenin ötesinde, *İmparatorluk*'ta da dile getirdikleri bir argümanın, “emperyalist, emperyalistler arası ve anti-emperyalist savaşlar bitmiştir. Bu tarihin sonu barışın hükümlerini getirmiştir. Daha doğrusu, küçük ve iç çatışmalar çağına girmekteyiz. Los Angeles ve Granada'dan Mogadishu ve Saraybosna'ya her emperyal savaş bir iç savaştır, bir polis eylemidir. Aslında, iktidarın iç ve dış kolları arasındaki (orduyla polis, CIA'yle FBI arasındaki) görev bölüşümü giderek bulanıklaşıp belirsizleşiyor” (s. 203-204) argümanının, 11 Eylül-sonrası dünya için de geçerli olduğunu söylemektedirler. Dolayısıyla, Hardt ve Negri için 11 Eylül-sonrası dünya hala bir imparatorluk dünyasıdır. Ancak, kitabın devamına ilişkin dikkatli bir okuma, Hardt ve Negri'nin *İmparatorluk*'taki mevcudiyetini bir önceki bölümde ortaya koymaya çalıştığım mütereddüt duruşlarının *Çokluk*'ta da devam ettiğini gösterecektir. Üstelik *Çokluk*'ta bu tereddüt hali dozajını artırmış ve Hardt ve Negri, üzeri örtülü bir şekilde de olsa, *İmparatorluk*'ta dile getirilen kimi tezleri revize etmek durumunda kalmışlardır. *Çokluk*'un yazarları, “günümüzün vahşi, küresel savaş halini anlamının ilk anahtarı istisna mefhumunda ya da daha doğrusu, biri Alman biri Amerikan kökenli iki istisnada gizli” (s.22) diyerek istisna kavramına başvururlar. Alman kökenli olan istisna kavramı, Carl Schmitt'e dayanır ve buradan hareketle Giorgio Agamben'in istisnanın kural haline gelişine ilişkin yaptığı tespiti katılarak, savaşın bir istisna durumu olmaktan çıkarak bir kural haline geldiğine işaret eder.³ Bu çalışma bağlamında, istisna durumu teriminin ABD kökenli olan ikincisine daha yakından bakmamız gerekiyor. Hardt ve Negri, ABD dış politikasına içkin bir kavram olan, “ABD'nin İstisnailiği”nin, bir yandan kuruluşundan itibaren Avrupalı egemenlik anlayışına karşı benimsediği özgürlük, insan hakları, demokrasi gibi değerlerin taşıyıcılığını yapması

anlamına gelirken öte yandan, söz konusu olanın bir “hukuka istisna” olma anlamına da geldiğini söylerler:

“Amerika Birleşik Devletleri kendisini giderek uluslararası düzenlemelerden (çevre, insan hakları, ceza mahkemeleri vs.) muaf kılıyor ve kendi ordusunun, önleyici saldırılar, silah kontrolü ve yasadışı alıkoyma gibi konularda diğer orduların tabi olduğu kurallara uymak zorunda olmadığını iddia ediyor. Bu anlamda Amerikan “istisna”sı en güçlü olanın yararlandığı çifte standardı, yani komuta edenin hiçbir kurala boyun eğmek zorunda olmadığı fikrini anlatıyor” (s.25).

Hardt ve Negri, her ne kadar, Alman ve ABD kökenli istisnalar arasında bir ilişki bulunduğunu ve bu ilişkinin niteliğini anlamaksızın içinde bulunduğumuz savaş halini doğru bir şekilde çözümleyemeyeceğimizi iddia etseler de, kendileri bu bağlantıyı doğru bir şekilde kuramamış gibi görünmektedirler. ABD bağlamında dile getirdikleri ABD’nin istisnailiği tezi, bizzat ABD yayımlarının meşruiyetini sağlamak için ABD’li ideologlarca üretilmiş olup, sahiden de özgün ve ABD’ye aittir. Ancak hukuki istisnailik, bugün ABD şahsında tecessüm etmesine rağmen, ABD’ye özgü olmayıp tam da Schmitt’in istisna tanımına uygun bir görünüm arz etmektedir. Yani ABD, 11 Eylül saldırıları ile birlikte bekasını tehdit eden bir istisna durumunun varlığını tespit etmiş ve küresel egemen güç olarak küresel bir olağanüstü hal rejimini tesis etmeyi amaçlamıştır.⁴ Hardt ve Negri’nin bunu görememelerinin esas nedeni ise, temel argümanları olan imparatorluk çağında yaşıyor oluşumuz iddiasıyla doğrudan bağlantılıdır. *İmparatorluk*’ta dile getirilen, ABD’de dahil hiçbir ulus devletin küresel egemenlik aygıtının merkezinde yer alamayacağına ve egemenliğin ulus-devletler, küresel şirketler ve sivil toplum kuruluşları arasında bölüşüldüğüne ilişkin bu iddia, yazarların ABD’nin istisnailiğinden bahsetmelerine rağmen, 11 Eylül sonrasında ABD’nin egemen güç olarak bir istisna durumunu ilan ederek mevcut uluslararası hukuku askıya almasını ve tam da bu anlamıyla Schmitt’in “egemen, istisna durumuna karar verendir” şeklindeki tanımına uygun hareket etmesini görmelerini engellemektedir. Yani, Hardt ve Negri’nin, 11 Eylül sonrası dünyaya ilişkin olarak, Schmitt ve Agamben üzerinden yaptıkları istisna durumu tanımlaması doğru olmakla birlikte, teorik öncüllerinin baştan sorunlu bir şekilde kurulmuş olması nedeniyle eksiktir.

Yine de, ABD’nin istisnailiğine ilişkin vurgunun, Hardt ve Negri’yi, günümüz dünyasını değerlendirirken *İmparatorluk*’takinden daha gerçekçi bir konuma yerleştirdiğini görebiliriz. Örneğin, *İmparatorluk*’ta uluslararası mahkemelerden bahsederken son derece iyimser bir şekilde, “Mahkemeler süreç içinde sadece yenilmişlere mahkûmiyet kararları veren bir organ olmaktan çıkıp, ahlaki düzen içindeki ilişkileri, polis eylemlerini ve emperyal

egemenliği meşrulaştırıcı mekanizmaları dayatan ve yaptırıma bağlayan yasal bir organ ya da organlar sistemi olma yönünde dönüşmek zorunda kalacaktır” (s.63) denilirken; *Çokluk*'ta, “En güçlüünün de emperyal hukuka ve yaptırımlara tabi olması şeklindeki savlar, bizce soylu ama ütöpik bir strateji. İnsanlığa karşı suçları yargılayan emperyal adalet kurumları ve uluslar arası mahkemeler, BM Güvenlik Konseyi ve en güçlü ulus-devletler gibi hâkim küresel güçlere bağımlı oldukları sürece zorunlu olarak İmparatorluğun siyasal hiyerarşisini yeniden üretecektir. Amerika Birleşik Devletlerinin kendi vatandaşlarının ve askerlerinin Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yargısına tabi olmasını reddetmesi, yasal normların ve düzenlemelerin nasıl eşitsiz uygulandığını gözler önüne serer” (s.47) şeklinde realist bir betimleme yapılmıştır. Yaşanan küresel savaş halinin ve istisna durumunun da, Hardt ve Negri'nin ABD'nin askeri müdahalelerine bakışları üzerinde etkili olduğunu görebiliriz. *İmparatorluk*'ta, ABD yayılcılığının emperyalist mi emperyal mi olduğuna ilişkin tereddütlerle dolu bir tarihsel bakışın ardından, “Vietnam Savaşı emperyalist eğilimin son nefesi ve dolayısıyla yeni bir Anayasal rejime geçiş noktası olarak görülebilir. Avrupa tarzı emperyalizmin yolu artık bir daha açılmayacak biçimde kapanmıştı; ve bundan sonra ABD hem geri dönmek hem de şanına yakışır bir emperyal yönetim için ileriye atılmak zorunda kalacaktı” (s.194) sonucuna varmaları ve imparatorluk çağı argümanı ile birlikte, emperyalist müdahaleler döneminin kapandığını iddia etmelerine mukabil, *Çokluk*'ta vurgu biraz daha, emperyal mantıkla iç içe olduğu iddia edilen “ABD emperyalizmi”ne kaymış durumdadır:

“ABD ordusunun geçtiğimiz on yıllarda, en azından ideolojik düzeyde, emperyalizm ve İmparatorluk arasında bir yerlerde müphem bir konum işgal ettiğine dair çeşitli belirtiler var. En azından 1990'lardan beri, ABD dış siyasetinin ve askeri müdahalelerinin hem emperyalist hem emperyal mantığı içerdiği söylenebilir. Bir taraftan, her askeri müdahale ve genel dış siyaset ABD ulusal çıkarları açısından açıklanıyor ve açıklanmak zorunda: Ya ucuz petrol sağlamak gibi belirli çıkarlar ya da istikrarlı pazarları veya stratejik askeri konumları elde tutmak gibi daha genel çıkarlar. Bu açıdan, Amerika Birleşik Devletleri modern Avrupalı emperyalist devletler türünden bir ulusal iktidar gibi hareket ediyor. Diğer taraftan, her ABD askeri müdahalesi ve genel dış siyaset yönelimi aynı zamanda emperyal bir mantık da barındırıyor ve sınırlı ulusal çıkarlara değil bütün insanlığın çıkarına gönderme yapıyor” (s.78).

Hardt ve Negri'nin *Çokluk*'ta, küresel egemenliğin işleyişine ilişkin *İmparatorluk*'ta dile getirdikleri post-emperyalist iddiaları 11 Eylül sonrasında yeniden gözden geçirip, kimi değişikliklere gittiklerini, kitabın “Davos'a Yolculuk” isimli alt bölümlerinden birinde daha net bir şekilde gözlemleyebiliriz. Şimdi bu bölüme bakalım.

Davos Ruhü

Kapitalist enternasyonal, her yıl Davos'ta buluşup küresel görünümü analiz etmeyi bir gelenek haline getirmiş durumda. Küreselleşmenin kendiliğinden işleyen, doğal ve geri döndürülemez olduğuna ilişkin iddia, Davos'ta her sene bizzat kapitalistlerin kendileri tarafından yalanlanıyor. Çünkü bu toplantılarda, Hardt ve Negri'nin de söylediği gibi, "büyük şirketlerin liderlerinin nasıl hâkim ulus-devletlerin siyasal liderleriyle ve ulusüstü ekonomik kurumların bürokratlarıyla pazarlık ve işbirliği yapma gereksinimi duyduğuna tanık oluruz. Orada ayrıca, ekonomik ve siyasal kontrolün ulusal ve küresel düzeylerinin birbiriyle çelişmek bir yana mükemmel uyum içerisinde çalıştığını da görebiliriz" (s.184).

Hardt ve Negri'nin Davos'u şirketler, ulus-devletler ve ulus üstü bürokratik kuruluşların, pazarlık ettikleri ve güç yarıştırdıkları bir arena olarak değerlendirmeleri ilginç görünüyor. Çünkü, her ne kadar, *İmparatorluk*'un "Küresel Kuruluş Piramidi" isimli kısmında küresel egemenliğe ilişkin hiyerarşik bir betimleme yapmışlarsa da, bunun hemen öncesindeki sayfalarda, "büyük ulus-aşırı korporasyonlar ulus-devlet otoritesi ve yasal çerçevesinin çok ötesine geçmiştir. Görünen o ki yüzyıllar süren bu diyalektik sona erdi: Devlet yenildi, dünyayı artık büyük şirketler yönetiyor" (s.318) demeleri ve "hükümet ve politika ulus-aşırı komuta sistemiyle tamamen bütünleşmiştir. Kontrol mekanizmaları bir dizi uluslararası organ aracılığıyla eklemellenmiştir" (s.319) diye devam etmeleri onları, 1990'ların küreselleşme ideologlarının, piyasa güçlerinin dünyayı yönettiğine ilişkin naif bakış açılarıyla benzer bir konuma sürüklüyordu. Oysa *Çokluk*'ta Hardt ve Negri, büyük ölçüde bu bakış açısını terk etmiş durumdadırlar. Şu satırlar bunu çok net bir şekilde ortaya koymaktadır:

"siyasal düzen ve düzenleme olmadan hiçbir ekonomik piyasanın varolamayacağı şeklindeki eski fikir bir kez daha doğrulanıyor. Eğer serbest piyasa sözü, siyasal kontrolden muaf, özerk ve kendiliğinden bir piyasayı anlatıyorsa, serbest piyasa diye bir şey yok demektir. Bir efsaneden ibarettir. (...) Hiç siyasal düzenleme olmasaydı, yani emek anlaşmazlıklarını çözmek için güç ilişkilerine başvurulmasaydı, kapitalist piyasa da olmazdı (s. 184-185).

Yazarlar sermayenin kendi kendini yönetebilir bir aşamaya gelmiş olduğu fikrini, ticaret şirketlerinin ve tüccarların, devlet kontrolü dışındaki alanlarda sanayi kapitalizmi öncesine benzer bir özel hukuk alanı yaratma çabalarına (lex mercatoria) değindikten sonra, "yeni lex mercatoria çerçevesinde ve büyük hukuk firmalarının hükmetme kapasitesi temelinde gelişen bu 'sözleşmelere dayalı hukuk'un genelliği abartılmamalı. Gerçekte sermayenin özyönetimi hayali pek kısıtlıdır" (s.187) diyerek bir kez daha reddederler. *İmparatorluk*'un argümanlar silsilesi içerisinde, yeni küresel egemenlik aygıtının işleyişinde

neredeyse işlevsiz olarak addedilen ve sermayenin içkinliğinin karşısına bir aşkınlık düzlemiyle çıkarılarak, sermaye için aşılması olmazsa olmaz bir zorunluluk olarak gösterilen ulus-devlet, *Çokluk*'ta farklı bir biçimde sermaye egemenliği için var olması mutlak zorunlu bir entite halini almıştır. Örneğin, *İmparatorluk*'ta, “kapitalist gelişme küresel çapa ulaştığında, hiçbir aracı olmaksızın, doğrudan çoklukla karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla diyalektik, daha doğrusu sınır ve örgütlenmesi bilimi buharlaşıp uçmuştur. Ulus-devleti kendi yıkımına uğratan ve böylelikle bu devletin diktiği engelleri aşan sınıf mücadelesi, İmparatorluğun kuruluşunu analiz ve çalışma alanı olarak karşısına alır. O halde, bu engel olmadığında, mücadele tamamen açıktır. Sermaye ve emek uzlaşmaz biçimde doğrudan doğruya karşı karşıya gelmiştir. Bu komünizmin her tür politik teorisinin temel koşuludur” diyerek, ulus-devletin sınıf mücadelesinin dolayımlandığı bir alan olmaktan çıktığı görüşünü savunan Hardt ve Negri, *Çokluk*'ta, “her kapitalist özyönetim ütopyasının ardında güçlü ve destekçi bir siyasal iktidar gizlidir” (s.187) dedikten sonra, sistemin işleyebilmesi için farklı ulusal piyasaların istikrarlı olması gerektiğinden ve mülkiyet hakkı ile emeğin kontrolünün ulusal iktidarlar tarafından garanti altına alınması gerektiğinden söz etmektedirler. Ayrıca ulus-devletler uluslararası iş sözleşmelerinin arkasında durmalı ve yaptırım tehdidini de üstlenmelidirler. Ayrıca, *Çokluk*'ta Dünya Ticaret Örgütü ve IMF gibi küresel bürokratik düzenleyici kuruluşlar, *İmparatorluk*'ta olduğu gibi yeni küresel egemen aygıtının, tek tek bütün ulus-devletlere aşkın olan ve onları üst-belirleyen birer yönetsel aygıt olarak değil, aksine, eşitsiz ve bileşik gelişme yasalarının geçerli olduğu ve tek tek ulus-devletler arası egemenlik mücadelelerinin baskın bir rol oynadığı, bağımlı organizasyonlar olarak ele alınırlar. Örneğin yazarlar, DTÖ'yü her ne kadar emperyal bir hukukun ortaya çıktığına işaret eden bir örgütlenme olarak görsele de şu satırları yazmadan edemezler:

“DTÖ küresel aristokrasinin gerçek bir forumu gibi. Orada ulus-devletler arasındaki bütün karşıtlık ve çelişkileri, bunların birbirleriyle çatışan çıkarlarını, eşitsiz güçlerini ve Kuzey-Güney bölünmeleri boyunca dizilmelerini apaçık biçimde görüyoruz. (...) Uluslararası anlaşmalarla ortaya çıkan yeni ve çelişkili küresel ekonomik düzen, hem küreselleşme eğilimleri hem yeniden canlanan milliyetçi öğeler, hem liberal öneriler hem liberal ideallerin bencilce çarpıtılması, hem bölgesel siyasal dayanışma hem de neokolonyal finansal ve ticari hâkimiyet operasyonlarını içeriyor. Yeniden canlanan ekonomik milliyetçiliğin bir örneği, en güçlü ülkelerin ulusal ekonomilerinin çelik ya da tarım gibi önemli bir sektörü küresel piyasalardan kötü etkilenince aldığı korumacı önlemlerde görülür. Liberal fikirlerin bencilce çarpıtılmasına bir örnekse, ulusal ekonomilerinde rekabeti korumak için antitröst yasalarını benimseyen hâkim ülkelerin, uluslararası planda tekellerin güçlenmesini ve rekabetin zayıflamasını sağlamak için bu yasaları sumen altı etmesidir” (s.188).

İmparatorluk'taki, “tek bir hükmetme mantığı altında birleşmiş bir dizi ulusal ve ulus-üstü organ” (s.18) şeklindeki çelişkisiz, pürüzsüz işleyen, uluslararası güç ilişkilerinin ortadan

kalktığı, post-emperyalist bir dünya kapitalizmi tanımına nazaran, yukarıdaki satırlarda yer alan eşitsiz ve bileşik gelişmeyle belirlenen, korumacılığın ve tekelciliğin hala önemini koruduğu, ulus-devletlerin son derece işlevsel bir rolünün olduğu ve ulusal ve bölgesel güç ilişkileri ve rekabetin belirleyici olduğu bir küresel düzen betimlemesi çok daha açıklayıcı görünmektedir. Aynı şekilde, Hardt ve Negri, her ne kadar küresel kurumlar olsalar da, IMF ve Dünya Bankası'nın karar mekanizmalarındaki eşitsizlikçi yapıya da değinip, bunların ulus-devletlerle olan bağlantılarını ortaya koyarlar:

“DTÖ’de her ulusun bir oyu varken, Dünya Bankası ve IMF’de garip bir ‘bir dolar bir oy’ sistemi geçerlidir ve oy hakkı parasal katkıya denktir. Örneğin 2003’te Amerika Birleşik Devletleri yüz seksen üç üyesi olan IMF’deki toplam oyların yüzde 17’sini, bütün G-7 ülkeleri ise yüzde 46’dan fazlasını elinde tutuyordu” (s.189).

Sadece bu satırlara bakılarak bile, Hardt ve Negri’nin *İmparatorluk*’ta yaptıkları merkezsiz, post-emperyalist, ulus-devletleri aşan ve piyasa güçlerince yönetilen bir dünya düzeni betimlemesinin doğru olmadığı neticesine varmak mümkün görünmektedir. *Çokluk*’un en önemli kısımlarından biri olan “Jeopolitik ve Yeni İttifaklar” ise küresel düzenin 11 Eylül-sonrasındaki görünümü ile Hardt ve Negri’nin imparatorluk tezinin sorgulanması için önemli ipuçları vermektedir.

ABD versus İmparatorluk

İmparatorluk’un birçok yerinde, yukarıda çok daha ayrıntılı bir şekilde tartıştığımız üzere, post-emperyalist ve postmodernist bir egemenlik aygıtı olan İmparatorluğun, aslında ABD’nin kuruluş projesine içkin olduğu, ABD anayasasından ve ABD yayılmacılığından feyiz aldığı iddia edilir. Buna göre Amerikan tarzı egemenlik anlayışı, Avrupa egemenlik anlayışından farklı olarak, aşkın değil içkindir, kendisini ancak ağ şeklinde ve çokluğu devindiren mekanizmaları kurarak meşru kılabilir, dışlayıcı değil içleyicidir, toprak temelli bir genişlemeyi fazla önemsemez, açık uçlu sınırları dikkate alır, emperyalist değil emperyaldir. Kısacası, Hardt ve Negri’ye göre “ABD kuruluş projesi yeniden bir açık uzamı eklemeye ve sınırsız bir alanda uzanan ağlar içinde yeniden sonsuz çeşitli ve tekil ilişkiler kurma modeline göre tasarlanmıştır.” ve “çağdaş imparatorluk fikri ABD’nin içerideki kuruluş projesinin küresel çapta yayılmasıyla doğmuştur” (s.80). ABD, İmparatorluğun merkezinde yer almamasına ve bunu yapacak gücü olmamasına rağmen, İmparatorluğun “rol-modeli” niteliğindedir. Öyle ki, yazarlar İmparatorluğun içerisinde monarşi, aristokrasi ve demokrasinin bir arada bulunduğu bir karma anayasa fikrini barındırdığını söyledikten sonra. Bu üçlüye tekabül eden üç ABD şehrinden söz ederler Bomba monarşik güç demektir ve

Washington'dur, para aristokratik güçtür ve New York'tur, gökyüzü ya da iletişim demokratik güçtür ve Los Angeles'tır (s.353-354).

1990'lar boyunca, ABD'nin düzenlediği bütün askeri müdahaleler ABD'nin kendi ulusal çıkarlarından değil, küresel bir hak nosyonundan kaynaklanmıştır. Dünya polisi ABD emperyalist çıkarlarla değil, emperyal çıkarlarla hareket" etmektedir (s.195). Bunu yaparken ise, "Birleşmiş Milletleri, uluslararası para örgütlerini ve hatta insan hakları örgütlerini" devreye sokmakta, kendisinden müdahale talebinde bulunmasını istemeye çalışmaktadır (s.196). ABD, "tek başına hareket edebilecekken BM şemsiyesi altında diğerleriyle ortaklaşa hareket etmeyi tercih eden bir süper güçtür" (s.321). Oysa *Çokluk*'ta, bir önceki kitapta imparatorluğun en önemli göstergelerinden biri olarak kabul edilen bu çok taraflılık ve emperyal hak nosyonu ile hareket etme ilkesinin ABD tarafından açıkça terk edildiği belirtilir ve ABD, İmparatorluk projesinin karşısında konumlandırılır:

"Günümüzde asıl olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin temsil ettiği tektaraflı jeopolitik stratejinin ilk görevi, eski uluslararası düzenin kurumlarının krizini sürdürmektir. Tektaraflı bir strateji etkili bir biçimde küresel siyasete hükmetmek için, örneğin Birleşmiş Milletler'in siyasal ve yasal kapasitelerini zayıflatmalıdır." (s.330)

Dolayısıyla, *İmparatorluk*'ta post-emperyalist küresel egemenlik aygıtının fikrinin ilham kaynağı olan, bu aygıt içerisinde ayrıcalıklı bir konumu bulunan, imparatorluğun barış gücü konumunda yer alan, askeri operasyonları kendi ulusal çıkarları adına değil, emperyal sistemin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için gerçekleştiren Amerika Birleşik Devletleri, 11 Eylül-sonrasının dünyasında artık başka bir yerde, imparatorluk projesinin tam karşısında konumlandırılır. Benzer bir şekilde *İmparatorluk*'ta, küresel egemenlik aygıtının işleyişi için son derece önemli bir rolü haiz olan ve çok taraflılık ilkesi uyarınca emperyal müdahalelerin meşrulaştırıldığı küresel bir zemin olarak işlev gören Birleşmiş Milletler, *Çokluk*'ta daha farklı bir şekilde algılanır. "Birleşmiş Milletler, artık geriye kalan tek süper gücün idaresine" girmiştir ve günümüzde, "Amerika Birleşik Devletleri'nin küresel hegemonyasının ve tektaraflı kontrolünün en açık ifade bulduğu yer Birleşmiş Milletler" olmuştur (s.330). Hardt ve Negri, sadece bu sözlerle bile, *İmparatorluk*'ta kendileri tarafından kurulan argümanlar silsilesini yine kendileri yıkmış olurlar. Artık söz konusu olan çok taraflı değil tek taraflı bir emperyal biçimdir. Böylesi bir kavramsal dönüştürmenin sorunlu olduğu ise ortadadır. Çünkü, İmparatorluğu kendisinden önce gelen egemenlik biçimlerinden ayıran ve post-emperyalist kılan ilkelerden biri (çok taraflılık) yerini başka bir ilkeye (tek taraflılığa) bırakmıştır ama bu bir imparatorluk çağında yaşıyor olduğumuza ilişkin iddiayı geçersiz kılmamaktadır. İşte tam

da bu nedenle, *Çokluk*'ta, bir imparatorluk çağında yaşadığımız fikri adeta zorunluluk kabilinden ve bir mahcubiyetle birlikte dillendirilebilmektedir. *İmparatorluk*'tan *Çokluk*'a geçişte üzerinde durmamız gereken son alan ise, küresel güçler arasındaki rekabetle ilgilidir. *İmparatorluk*'taki, “bir zamanlar tanık olduğumuz birkaç emperyalist güç arasındaki çatışma ya da rekabetin yerini (bütün bunları üst-belirleyen, bir örnek yapılandırılan ve tartışmasız post-kolonyal ve post-emperyalist olan tek bir ortak hak nosyonu altında toplayan) tek bir iktidar fikri almıştır” (s.33) şeklindeki argüman, *Çokluk*'ta açıkça terk edilmiş durumdadır. Hardt ve Negri, küresel egemenlik için ABD ile mücadele eden üç güçten, Avrupa Rusya ve Çin'den bahsederler. Buna göre, ABD'nin şimdiki ve gelecekte düzenleyeceği askeri operasyonların temel saiki, aslında bu güçlerle olan rekabettir. Öyle ki, şer eksenine dâhil edilen ülkelerin, yani Irak, İran ve Kuzey Kore'nin “kendi başlarına” pek bir önemleri yoktur, bu ülkeler küresel egemenlik mücadelesinin gerçekleştiği alanlar olmaları hasebiyle önemlidirler:

“Irak Savaşı Avrupa'ya yönelik dolaylı bir saldırı olarak okunabilir: Hem savaşın gerçekleştirilişindeki siyasal tarz itibarıyla hem de ABD'nin Irak'taki enerji kaynaklarını kontrol etmesinin Avrupa endüstrisi için yarattığı tehdit itibarıyla. Aynı şekilde, İran'a yönelik uyarılar da Rus Kontrolünün güney kanadına yönelik dolaylı bir tehdit olarak görülebilir. Son olarak da, Kuzey Kore'ye yönelik uyarıların Doğu Asya'da büyük bir ABD askeri varlığı için gerekçe sağlayarak Çin kontrolünü dolaylı olarak tehdit edip zayıflatacağını kurgulamak hiç de güç değil” (s. 331-332).

Dünya düzenine bu tarz bir bakış açısı, kimi açılardan sorunlu olmakla birlikte, yine de dünya ekonomisi ve siyasetini üst-belirleyen, ulus-üstü, tek bir iktidar fikrine nazaran daha gerçekçidir ve yine çok taraflılığın yerini tek taraflılığa bırakışında olduğu gibi, *İmparatorluk*'taki argümanların alaşağı edilmesi anlamına gelir. Çünkü şer eksenine dâhil edilen ülkeler, aslında dünya egemenliği için verilen mücadelenin siyasi ve askeri açıdan dolayımlandığı alanlar ise, ortada ne bir küresel egemenlik aygıtı, ne de emperyal bir hak nosyonu var demektir. 11 Eylül-sonrası, sahiden de “artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı” bir dünyadır. Ama burada sözü edilen “eski” aslında çok da eski değildir; Sovyetler Birliği'nin çözülüşünün ardından yaşanan o tuhaf on yıldır. 11 Eylül sonrasında yaşananlar, başka birçok şeyle birlikte, liberal ütopyanın bitişi anlamına gelir. Tarih henüz sona ermemiştir, ebedi barış tesis edilememiştir, sömürü ortadan kalkmamıştır, emperyalizm yok olmak bir yana eskisine göre çok daha kanlı bir şekilde varlığını devam ettirmektedir. İşte *İmparatorluk* ve *Çokluk*, 11 Eylül bir milat olarak alındığında anlamlı bir karşılaştırmalı okumaya tabi tutulabilir. İmparatorluk'taki her şeyin eski argümanlarla anlaşılamayacak kadar radikal bir şekilde değiştiğine ilişkin inanç ve postmodernizm ile paylaşılan “herşeyin sonu” ideolojisi, *Çokluk*'ta yerini, söz konusu olanın bir kopuş değil, bir süreklilik olduğuna ilişkin

daha itidalli, daha “ayakları yerde” bir perspektife bırakmış durumdadır. *Çokluk*’u, bugünü anlamada İmparatorluğa nazaran daha faydalı kılan da bu perspektiften başka bir şey değildir.

Sonuç

İmparatorluk’un yayınlanışının ve emperyalizmin bitişinin böyle görkemli ve “Marksist” bir şekilde ilan edilmişinin üzerinden çok geçmeden emperyalizm bir kez daha sahneye çıktı. Sosyal bilimler, lügatinden çıkardığı emperyalizm kuramlarını, başta Lenin’inki olmak üzere tekrar gündemine almak zorunda kaldı ve emperyalizm kavramı burjuva bilim adamları için bile kullanışlı hale geldi. Bu da en başta da söylediğim gibi, Hardt ve Negri’nin ve *İmparatorluk*’un düşünsel trajedisi oldu.

İmparatorluk da *Çokluk* da bu çalışmada ortaya koymaya çalıştığımız üzere, post-emperyalizmin teorileştirilmesi çabalarının bir ürünüdürler ve bu çaba başarısızlıkla sonuçlanmış durumdadır. Çünkü gezegenimiz henüz Hardt ve Negri tarafından betimlenen post-emperyalist bir emperyal egemenlik evresine girmemiş durumdadır. Bilakis, kapitalizmin halen yaşamakta olduğumuz kriziyle birlikte, serbest piyasa ideolojisi büyük ölçüde itibar yitirmiş, ulus-devletler çok güçlü aktörler olarak yeniden düzenleyici bir işlev görmeye başlamış, devletler serbest ticaret yerine korumacılığı savunur bir pozisyona gelmişler, IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi kurumlar ise büyük ölçüde etkisiz ve tezleri sorgulanır bir veçhete kavuşmuşlardır. Bunun yanı sıra Rusya’nın ve Çin’in Avrasya coğrafyasında yeniden jeopolitik birer aktör olarak temayüz edişleri ve dünya ekonomisinde söz sahibi bir konuma gelmeleri de, emperyalistler arası savaşların bittiği yönündeki tezin bir geçerliliği olmadığını gözler önüne serer niteliktedir. Bilakis, kapitalizmin son krizi, yeni pazarların ele geçirilmesi, enerji kaynaklarının kontrolü, sermaye akışlarının düzenlenmesi gibi farklı biçimlerle küresel egemenlik mücadelesini şiddetlendirecek ve hatta uzun vadede büyük bir savaşla sonuçlanabilecektir. Bu süreci doğru tahlil edebilmek için ise emperyalizm elimizdeki en geçerli kavram olma niteliğini korumaya devam etmektedir. Lenin’in geçen yüzyılın başında belirtmiş olduğu üzere, emperyalizm olmaksızın “modern savaşı ve modern siyaseti kavramak ve değerlendirmek mümkün değildir.”

SON NOTLAR

* Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Bolu.

¹ Çalışma boyunca kitap olan *İmparatorluk* italik olarak, yazarların bir egemenlik aygıtı olarak tanımladıkları imparatorluk ise normal yazılacaktır.

² Çalışma boyunca kitap olan *Çokluk* italik olarak, yazarların siyasi bir özne olarak tanımladıkları çokluk ise normal yazılacaktır.

³ İstisna kavramının Schmitt'teki kavramsallaştırması için bkz. Carl Schmitt, "Siyasi İlahiyat Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm", Dost Kitabevi Yayınları, 2002 ve istisnanın kural haline gelişi ile ilgili olarak bkz. Giorgio Agamben, "Kutsal İnsan Egemen İktidar ve Çıplak Hayat", Metis Yayınları, 2001

⁴ Bu konuyla ilgili olarak bkz. Fatih Yaşlı, "Kural Haline Gelen İstisna", Felsefelogos, Sayı: 22, 2004